

O KONCEPTU GEOGRAFIJE ZA 2. IN 3. RAZRED GIMNAZIJE

Pred kakim letom dni je Zavod za šolstvo SRS razposlal gimnazijskim učiteljem geografije enajst strani dolg ciklostiran novi učni načrt. Na prvi strani so navedeni smotri geografije, nato pa učna snov za štiri razrede gimnazije. Ustavimo se pri učni snovi za drugi in tretji razred, ki je doživela v primerjavi s starim načrtom največji pretres.

Načrt predvideva v drugem letniku obravnavo Evrope in Sovjetske zveze, v tretjem pa drugih zemljin (Azije brez SZ, Afrike in Latinske Amerike). V obeh razredih je snov razdeljena na tri poglavja, ki imajo naslove: analiza prostora, analiza osnovnih procesov in problemov in, kot tretje, funkcijski pregled. Ker po novem načrtu še niso bili objavljeni in od šolske oblasti potrjeni učbeniki, napisani po novih smernicah, ne moremo natančneje opredeliti, koliko ur in koliko učne snovi je predvidene za posamezna poglavja in podpoglavja. Če to presojamo samo po dolžini teksta v učnem načrtu (in drugega nam zazdaj ne preostane), lahko ugotovimo, da odpade na snov iz poglavja "analiza prostora" kaka petina, na poglavje "osnovni procesi in problemi" dobre tri petine časa in na funkcijski pregled ostalo. Ze to dejstvo in sami naslovi poglavij in podpoglavij precej povedo o konceptu nove geografije. Skušajmo učno snov naprej opredeliti po standardnih oznakah, ki so uveljavljene v naši in tuji geografiji. V prvem poglavju lahko ugotovimo, da je fizična geografija tujih dežel skrčena na "predstavo in ovrednotenje naravnega potenciala velikih naravnih enot" (v 3. letniku so te naravne enote enačene z zemljinami). Relief, klimo, vodovje, prst, vegetacijo, lego v določenem prostoru, vse to naj bi obravnavali le tedaj, če predstavljajo neki "potencial". Pod tem izrazom navadno razumemo pogoje za gospodarski razvoj. Iskanje notranjih zvez med pokrajnotvornimi elementi prirodnega okolja, na primer med morskimi tokovi, klimo, vegetacijo, izrabo tal, vse v okviru geografskih regij, bi tedaj odpadlo. S tem bi odpadel smoter, ki je označen na prvi strani učnega programa z besedami: (učenci) "spoznavajo vlogo naravnih in družbenih dejavnikov v kompoziciji geografskega okolja".

Poglejmo snov, ki je omenjena pod poglavjem "osnovni procesi in problemi". Tu so imenovani predvsem socialni, gospodarski in politični procesi in problemi. Med drugimi so poimensko navedeni naslednji procesi in problemi: problemi prilagajanja različnih socialnih skupin v novem okolju, pomanjkanje strokovnih kadrov, pomanjkanje kapitala, pomanjkanje delovnih mest. Vmes zaman iščemo omembe o izrabi zemljišč in o pogojih zanjo ali o onesnaženju okolja. O snovi pod naslovom "funkcijski pregled" govori le skopo pojasnilo, da gre za politični in funkcijski pregled po širših regijah.

Po ustaljeni praksi v geografiji bi omenjenim trem poglavjem bolj ustrezali naslovi: vloga prirodnega okolja, družbeno-geografski procesi, ekonomska in politična funkcija predela. Na novo skovani naslovi za poglavja in frazeologija kažejo na odmik od standardne regionalne geografije. Zato v prvem poglavju ni govora o pokrajinah in deželah, kot smo vajeni, temveč predvsem o prostoru in v tem prostoru naj bi obravnavali prirodno okolje predvsem toliko, kolikor nudi potencial za razvijanje "osnovnih procesov". Ti procesi so ekonomski, socialni in politični. Po starem je regionalna geografija na koncu vsake regije celostno opredelila vlogo, ki izhaja iz lege (na primer otoške, celinske itd.), posebnosti v naravnem okolju, delež gospodarstva v svetovnem merilu in podobno. Zdaj je ta pregled omejen samo na politični in funkcijski pregled. Skratka, namesto regionalne geografije, ki naj v okviru geografskih regij podaja usodno povezanost naravnega okolja in človeka, smo dobili shemo o družbenih procesih in zemeljsko površje je pomembno samo še kot prostorna omejitev teh procesov.

Po taki analizi uvidimo, da je iz drugega in tretjega gimnazijskega razreda izpadla regionalna geo-

grofija in da jo je nadomestila splošna družbena geografija, ponekod bolj in drugod manj zamaskirana pod krinko regionalne geografije.

Delno utemeljitev takih sprememb v koncepciji geografije za gimnazijo lahko najdemo v Geografskem obzorniku 1973 (XX) v številki 1-2 na straneh 22-30 pod naslovom "O novi orientaciji geografije kot učnega predmeta". Avtor pojasnjuje vlogo regionalne geografije na strani 29, kjer so blizu skupaj naslednje tri trditve:

1. "Pravilo "šolska geografija je v bistvu regionalna geografija" mora dokončno izgubiti veljavo". (podčrtal I.G.).
2. "Druga vrednost regionalne geografije, to je prikaz medsebojne povezanosti, soodvisnosti in pridobivanja celostnih spoznanj, se ne sme omejiti samo na "regionalnogeografsko metodo", pri obravnavi posameznih primerov, temveč mora postati resnično načelo, ki bo prisotno pri celotnem geografskem vzgojno-izobraževalnem delu".
3. "Če ga (načelo, op. I.G.) sedaj postavljamo kot novo", mislimo s tem poudariti njegovo pomembnost. Ta "novi" didaktični smoter osnovnih transfernih spoznanj o delih prostorske stvarnosti (fiziotop, biotop, ekotop, sociotop) je osnova za vzgojo geografskega načina mišljenja" (podčrtal I.G.).

Če ta načela primerjamo z učnim načrtom za 2. in 3. razred gimnazije, vidimo naslednje. Teza, navedena pod točko 1, je realizirana. Regionalna geografija je zares izgubila veljavo in mesto. Teza pod št. 2 je v nasprotju s tezo pod št. 1. Je vse hvale vredna, žal pa je koncepcija učnega načrta pravo nasprotje temu standardnemu utemeljevanju pomembnosti regionalne geografije za vzgojo in izobrazbo. Teza pod št. 3 se spet ne sklada s tezo pod št. 1, ker gre samo za novo smer ali dopolnilo v podajanju regionalne geografije. Žal pa je koncepcija geografije v 2. in 3. razredu gimnazije daleč od zasnove o obravnavanju po najmanjših homogenih prirodnogeografskih regijah. Kot so te regije poimenovane, pa niti ne pridejo v poštev za šolo. Beseda fiziotop se sicer neenotno pojmuje, toda izraza biotop in ekotop imata v fizični geografiji povsem določen pomen. Pomenita ozemeljsko enoto, v kateri vladajo enake reliefne, klimatske, hidrološke in, kot posledica tega, tudi pedološke in vegetacijske razmere. Pri biologih ima izraz biotop pogosto isti pomen kot ekotop, le da je definiran z biološkega vidika, medtem ko se ekotop nanaša bolj na neživo prirodo. Ker obsegajo ekotopi v naši pestri Sloveniji pogosto le nekaj hektarov ali kvadratnih kilometrov, ne pridejo v poštev niti pri geografiji Slovenije. Jih pa tudi še nihče ni razmejil. V učnem načrtu bi tu in tam utegnili zaslediti koncepcijo sociotopa, in to tam, kjer je omenjena regija (grški "topos" pomeni kraj). Pre pogosto pa učni načrt govori le o procesih in problemih brez teritorialne omejitve.

V ekologiji in biologiji uporabljeni izrazi fiziotop, ekotop in biotop slonijo na postavki o ozki povezanosti vsega živega in neživega okolja in njegovih elementov v najmanjših homogenih ozemeljskih enotah. Človek se je teh vezi mnogo bolj osvobodil kot druga živa bitja ter pričel to okolje preoblikovati. Skladno z različnimi "topi" je dal zemlji specifični pečat in nastal je "geotop". Prav to medsebojno povezanost deklariramo za bistvo znanstvene in pedagoške geografije. Učni načrt za 2. in 3. razred je po zasnovi daleč od te koncepcije, ker je izraz geografsko okolje zamenjal z izrazom prostor, v katerem se odigravajo nekateri procesi in problemi.

Novi učni načrt si moremo po svoje razlagati kot težnjo za izboljšanjem "stare regionalne geografije", ki smo ji očitali, da je deskriptivna, spomin obremenjujoča, neživljenjska, preveč se ponavlja v šolah in v enakih ciklih in da je nezanimiva. Zanimive za mladega človeka naj bi bile predvsem geografske spremembe (uporabniki besed geografske spremembe in geografski razvoj dosledno govorijo o spremembah v družbeni sferi okolja, pozabljajoč, da obsega to okolje tudi naravni, manj spreminjajoči se del). Nasproti stari statistični geografiji bi postavili novo, dinamično, kajti pokrajina je le trenutno stanje v medsebojnem prepletanju naravnih in družbenih sil, je torej le materializirani odraz teh procesov.

Vprašanje odnosa med pokrajnotvornimi procesi in samo pokrajino kot učinkom teh procesov obravnava obilna novejša geografska literatura in je aktualno tako v znanstveni kot v pedagoški geografiji. O tem vprašanju smo na dolgo diskutirali tudi na posebni seji Oddelka za geografijo Filozofske fakul-

tete spomladi 1974. Sklicali smo jo za pretres teoretskih osnov geografije in zlasti pedagoške geografije. Na seji so bile obrazložene teze, ki jih zdaj uresničuje učni načrt za gimnazijo. Vprašanje o procesih in regionalni geografiji se nujno veže z vprašanjem o vlogi splošne in regionalne geografije kot učnega predmeta. Izražena so bila različna gledišča, ki jih vseh tukaj ne kaže predstavljati. Omejil se bom le na večinsko mnenje prisotnih, ki je bilo naslednje. Tudi splošna geografija naj ohranja regionalnogeografski aspekt. Če povezujemo učno snov iz splošne geografije dosledno z razprostranjenostjo pojavov in povezano s pogoji regij in če gradivo iz regionalne geografije pojasnjujemo s procesi, ki jih upošteva splošna geografija, potem nima več pravega smisla prepir, koliko časa naj v šoli odmerimo eni in drugi vrsti geografije.

Tako stališče izhaja iz spoznanja, da procesi, tudi taki, ki ustvarjajo pokrajine, sami po sebi niso predmet geografije. Razvijajo se po svojih zakonitostih in te zakonitosti preučujejo druge stroke. Procese, ki ustvarjajo klimatske razmere določene regije, preučujeta meteorologija in aerologija, procese nastanka prsti pedologija, procese v živem svetu biologija, procese iz družbene sfere pa antropologija, ekonomika, sociologija, politologija itd. Nas geografe zanimajo ti procesi pri raziskavah samo toliko, kolikor puščajo vidne učinke v geografski regiji in kolikor se v njej modificirajo. Njihovo spoznavanje je nedvomno potrebno, in če slušatelji nimajo dovoljnega znanja iz drugih predmetov, jim moramo obrazložiti osnove mi, da bi lažje razumeli regionalno strukturo. V raziskovalni geografiji smo zares včasih prisiljeni obenem z regijo preučevati tudi procese, ker nam druge stroke ne dajejo dovolj razlage (primer korozijo pri preučevanju krasa, socialne procese pri preučevanju agrarne pokrajine itd.). Toda tega v šoli ni potrebno toliko, ker imamo druge predmete. Če pa jih že moramo razlagati, moramo snov nujno povezovati z njihovim učinkom v posebnih pogojih geografskih regij. FVav tega pa pri obravnavanem učnem načrtu pogrešamo. Če pojmuje ta učni načrt kot pobudo, s čim bi lahko regionalno geografijo izpopolnili ali poglobili, da ne bi enostavno ponavljali ciklusa iz osemletke, potem ga moremo pozitivno oceniti. Če pa zahteva od negeografov, da kot večkrat deklarirano nadgradnjo ali transfer poučujejo učno snov drugih strok, potem zahteva od nas preveč. Ne more na primer zahtevati dokumentiranega pouka o pomanjkanju kapitala za razvoj gospodarstva, ker z ustreznimi podatki ne razpolaga niti strokovna geografska literatura niti jih ne najdemo v dnevnem časopisu.

Te vrstice so napisane predvsem v želji, da bi svoje stališče o konceptu geografije v naših šolah objavilo še več geografov. Ta poziv k javni diskusiji utemeljujem z naslednjim. Ocene o učnih vrednostih take ali drugačne geografije so nujno subjektivne in jih ne moremo kvantitativno dokazati. Zato je spoznanje večinskega mnenja toliko potrebnejše. V že omenjenem članku v GO 1973 je med drugim naslednja trditev, ki ima lahko usodne posledice za programiranje geografije v srednjih in visokih šolah in ki se glasi: "Te ideologije, da je regionalna geografija jedro geografije, geografija kot znanost ni sprejela" (s. 20). Zato je bil lahko izveden sklep, da ne predstavlja jedra tudi v pedagoški geografiji. Toda te trditve so subjektivne in v nasprotju z večinskim mnenjem učiteljev geografije v Jugoslaviji. Na lanskoletnem zveznem simpoziju o pedagoški geografiji v Novem Sadu, kjer so bili predstavljeni tudi taki koncepti, kot so zdaj realizirani v načrtu geografije za 2. in 3. razred slovenskih (podčrtujem, slovenskih) gimnazij, je med prvimi sklepi potrjeno, da mora ostati regionalna geografija srž pedagoške geografije tudi v srednji šoli.

Že omenjeni članek se začne s stavkom: "Ko začnemo reformirati gimnazijske učne načrte, moramo izhajati iz spoznanja, da vzgojno-izobraževalni smotri niso enostavna rezultanta smotrov posameznih predmetov, temveč so postavljeni od družbe" (s. 22). Ker to družbo vsak po svoje pojmuje, bi iz tega stavka lahko posumili, da je tak načrt, kot je zdaj v gimnaziji, vsilila družba. Tega ni mogoče verjeti, saj skuša naša samoupravna družba graditi tudi šolski sistem na znanstvenih osnovah in vsaj pri nekaterih strokah so pri programiranju pouka v srednji šoli dejansko, ne le formalno, sodelovale večje ekipe znanstvenikov. Ti lahko najbolj presodijo vrednost stroke za vzgojo vsestransko izobraženega, ustvarjalnega in zavednega mladince. Nerazumljiva bi bila zahteva "družbe", da naj geografija v šoli zapusti svoj regionalni aspekt, če pa je to njena glavna odlika in glavna vzgojna vrednost. Te dni sredi oktobra, ko pišem te vrstice, objavlja v Delu svoje popotne vtise iz Sibirije sekretar SKZKS tov. Franc Šetinc. Ob prebiranju njegovih vrstic si vedno na novo zaželim, da bi imel učni načrt geografije za 2. in 3. razred gimnazije vsaj toliko čuta za geografsko okolje, kolikor ga kaže ta potopis.

Povsem se je mogoče strinjati z že omenjenim člankom, da se mora geografija v šoli prilagoditi pri

izbiri svoje snovi izobraževalni strukturi celotne šolske vzgoje. Zelo bi bilo koristno, če bi kdo analiziral, katera učna snov se pri starem in novem učnem načrtu pokriva z učno snovjo kakega drugega predmeta na isti šoli, kaj pa bi lahko razširili na področju, kjer je pri ostalih predmetih praznina. Če bi na primer ugotovili, da druge stroke ne izobrazijo dovolj dijaka, da bi znal citati topografske karte, sinoptične karte, da bi razumel smisel agrarnih reform v nerazvitih deželah (da imenujem le nekaj primerov), potem bi geografi lahko na tem področju razširili snov, drugod pa jo po istem načelu zožili. Da pa bi opustili osnove svoje stroke geografije, ki je veda o prostorskih enotah, ter poučevali razne procese same na sebi, k temu nas ne more siliti nihče, saj to lahko uspešneje opravijo drugi.

Ta poziv k širši diskusiji o geografiji v šoli, ki je potrebna posebno zdaj ob pripravah za novo reformo srednjih šol, utemeljujem tudi z dejstvom, da je naša stroka stvar nas vseh in da bomo čutili vsi posledice, če jo diskreditiramo v šoli. Potrebno bi bilo pridobiti večje število ljudi za sodelovanje pri načrtovanju izboljšanja, ne pa zamenjavati geografsko učno snov. Več bi bilo treba narediti za strokovni dvig predavateljev geografije, kar po mojem še najprej privede do posodobljenja pouka.

Jakob Medved

UDK 371.3. : 91

METODIKE IN METODSKI PRIROČNIKI ZA POUK GEOGRAFIJE

(Objavljeni v Jugoslaviji v zadnjih letih)

(Referat na "Simpoziju o učbenikih in drugi geografski literaturi pri pouku", ki je bil v Zagrebu od 25. 9. 1974)

UVOD

Organizatorji simpozija so me povabili, naj pripravim referat o metodikah in metodičnih priročnikih, ki so bili objavljeni pri nas v zadnjih letih. Ko sem se lotil dela, sem si najprej zastavil vprašanje: kakšen namen ima moj referat: Ali naj v njem prikažem čim popolnejši seznam vseh metodik in metodičnih priročnikov, ki so bili izdani v zadnjih letih v posameznih republikah, orišem njihovo osnovno vsebino in jih mogoče med seboj primerjam? Ali pa naj vzamem metodike in metodične priročnike kot vsebinsko izhodišče in skušam na osnovi le-teh primerjati naše učne poti pri pouku geografije in postavljene vzgojno-izobraževalne smotre geografije kot sestavni del vzgojno-izobraževalnih smotrov naše šole.

Če je osnovni namen mojega referata prikazati čim natančnejši seznam vseh metodik in priročnikov, torej nekak bibliografski pregled s kratkimi sinopsisi, potem bi bila vsebina za tako posvetovanje verjetno nekoliko skromna. Pri tem verjetno tudi ni mišljen zgodovinski prikaz razvoja metodike geografije v Jugoslaviji, ki bi bil vsekakor lahko zelo zanimiv in potreben, toda bi po svoji vsebini in obsegu znatno presegal namen tega simpozija in bi zahteval tudi izredno dosti časa, ki ga pa žal nimam na razpolago.

Verjetno je torej mišljeno, da vzamem metodike, ki so izšle v zadnjih letih, kot vsebinsko izhodišče in skušam prikazati poti našega geografskega izobraževanja. Ali naj obravnavam samo poti (metode)